

B E S Z Á M O L Ó

AZ 1968. AUGUSZTUS 17—19 NAPJAIN KOLOZSVÁRON, TORDÁN ÉS DÉVÁN TARTOTT JUBILEUMI ZSINATI FŐTANÁCSRÓL

A Keresztény Magvető 1868 évi 4. kötetében az 5. oldalon ezeket olvashatjuk: „Az erdélyi unitárius vallásközösség egyházi főtanácsa az 1568. év nevezetes eseményeinek, vagyis törvényes lételének háromszázados emlékét örömnéppé óhajtván emelni, meghatározta, hogy 1868-ban pünköst első napján általános hálaünnep tartassék minden eklézsiában, továbbá, hogy ugyanez évben az 1568-ban Tordán hozott törvénycikk emlékére Tordán tartassék zsinat s ez is egyszersmind emlékünnep legyen“. A főhatósági rendelet értelmében 1868-ban pünköst ünnepén minden unitárius egyházközségben hálaadó istentisztelet volt, amelyen felolvasták a Kriza János püspök által írt alkalmi imát és himnuszt, amely egyházi énekeskönyvünk egyik népszerű, sokat énekelt énekévé lett és az mostani énekeskönyvünknek 215. számú dicséretét alkotja.

Az emlékzsinat augusztus 30—31 napjain folyt le Tordán. A Keresztény Magvető fentemlített kötetében a 236—252 oldalakon részletes tájékoztatást kapunk annak minden lényeges mozzanatáról. E tudósításból idézzük az alábbi mondatot: „Az utódok iránti kötelességünk... leírni egy olyan ünnepélyt, hol egy hazai hitfelekezet, háromszáz év sanyarúságát felejtve, talán először fejezhette ki szívének örömét hangosan, tartózkodás nélkül“.

Ez volt valóban az első nagyszabású ünnepség, amelyre Erdély földjén az unitárius egyház 300 éves fennállása óta először kerülhetett sor egy „olyan nagyszabású zsinaton, amilyent unitárius nevet viselő keresztény még sohasem ért“.

Száz esztendő múlva, 1968 augusztus 17—19 napjain ismét jubileumi zsinatra gyűlt össze az unitárius egyház, hogy megalapításának 400. évfordulóját méltó keretek között megünnepelje. Az előkészületekről tett zsinati jelentésében Sebe Ferenc előadó-tanácsos afia többek között az alábbiakat közölte: „E zsinat megrendezésére a kezdeményezést, mintegy öt évvel ezelőtt Főtisztelendő Püspök afia tette meg, amit azonnal átvettek az egyházközségek vezetői: a lelkészek, presbiterek és maguk a hívek tömegei. Egyházunk közössége egyöntetűen úgy vélte, hogy az előkészületnek ugyanazon időben két irányban, azaz külsőleg és belsőleg kell megmutatkoznia; hitünk erőforrásaiból külsőleg és belsőleg egyaránt meg

kell újulnunk ahhoz, hogy ünneplésünk méltó legyen a négyszáz esztendő történelméhez. Gyakorlati nyelven ez azt jelentette, hogy minden nagy és kis egyházközségben, még a leányegyházközségekben is erős mozgalmak keletkeztek a templomok és egyéb egyházközségi épületek megjavítására.

A renoválások programjában fontos helyet kaptak a műemlék-jellegű templomok és épületek javítási munkálatai. Az ilyen épületek megóvása érdekében az államtól állandó segítséget kaptunk pénzösszegek, építési anyagok és szakképzett személyzet biztosítása által. Példának említhetjük kolozsvári templomunkat, amelynek megjavításához az állam 90.000 lejrel járult hozzá, ennyivel egészítve ki híveink önkéntes hozzájárulását. Az építés-javítási lendületre, amely híveinket lelkesítette, jellemző az a tény, hogy az utóbbi években az aranykönyvi adományok évről-évre növekedtek s az utóbbi öt évben összesen több mint négymillió lejre emelkedtek, ami egyházunk 117 egyházközségének rendkívüli anyagi hozzájárulását jelenti.

A belső lelki felkészülés tekintetében is főpásztorunk adta meg az ösztönzést, ami főképpen a püspöki látogatásokban nyert kifejezést. Püspök afia a leányegyházközségekkel együtt főgondnok, főjegyző és egyházi előadó-tanácsosok kíséretében 85 gyülekezetünket látogatta meg.

Megállapítható, hogy a 400 éves évforduló megünneplésére való felkészülés a hívek lelkes részvételével ment végbe. De hangsúlyozni kívánjuk annak a különlegesen meleg érdeklődésnek a megnyilatkozását is, amellyel a világ különböző tájain élő hittestvéreink mutatták meg rokonszenvüket, akik a világ több országában maguk is megünnepelték az első szabadelvű egyház alapításának évfordulóját. Ezek közül megemlítjük az Egyesült Államokbeli unitárius univerzalista és az angliai unitárius egyházakat, amelyek közgyűlések keretében szervezett ünnepek által hódoltak az évforduló eseményének. A külföldi egyházi sajtó is széleskörű teret biztosított ez eseménynek, egyházi életünkkel és annak történetével több vonatkozásban foglalkozva. Említést érdemel, hogy az angliai unitárius egyház meghívására 1968 április havában a londoni évi rendes közgyűlés keretében Dr. Kovács Lajos egyházi főjegyző afia előadást tartott egyházunk alapításáról és jövő feladatairól. Végül a 400 éves évforduló tiszteletére egyházunk kiadásában megjelent a „Négyszáz év, 1568—1968” című emlékkönyv.

A jubileumi zsinaton a lelkészi kar, valamint az egyházi tanácsosok szinte teljes számban résztvettek. Az ország minden részéből csoportosan vagy egyénileg több ezer hívünk jelent meg, hogy a nagyszabású ünnepeknek szem- és fültanúja lehessen.

Egyházunk vezetőségének meghívására a zsinati főtanácson országból az alábbi hivatalos világi és egyházi vezető személyek vettek részt. a) világiak: Dr. Dumitru Dogaru, a Kultuszdepartament elnöke, Clement Rusu, a kolozsmegyei Néptanács első elnökhelyettese, Ștefan Pașcu professzor, a Békeharcbizottság képviselője. b) egyháziak: Dr. Nicolae Mladin, Erdély metropolitája, Herineanu Teofil kolozsvári püspök és Ioan Pop teológiai szemináriumi igazgató, az ortodox egyház képviselői; Márton Áron püspök, Dr. Baráth Béla kanonok, főesperes és Leiter

István püspöki titkár, a római katolikus egyház részéről; Papp László püspök és Sarkadi Pál előadó-tanácsos, a nagyváradai református egyházkerület és Dr. Csutak Csaba előadó-tanácsos a kolozsvári református egyházkerület képviselői; Argay György, az evangélikus zsinatpresbíteri egyház püspöke, Michael Schuller beszercei esperes, az ágostai hitvallású szász egyház képviselője, Dr. Bende Béla, Dr. Nagy József és Lengyel Lóránd, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet kiküldöttei.

Külföldi testvéregyházaink az alábbi hivatalos küldöttségekkel képviseltették magukat: 1. a Szabadelví Kereszténység és Vallásos Szabadság Nemzetközi Társulatának részéről: Dr. Peter Dalbert, Dr. A. W. Cramer és van C. A. Gorcum, a Társulat elnöke, főttkára, ill. pénztárosa. 2. Az Amerikai Egyesült Államok Unitárius—Univerzalista Egyháza részéről: Dr. Dana McLean Greeley elnök, Dr. Max Kapp, a külföldi kapcsolatok igazgatója és Dr. Harrington Szántó Donald newyorki lelkész, valamint Dr. Malcolm Sutherland, a chicagói Meadville Teológiai Főiskola elnöke; 3. Az angol unitárius egyház részéről: Dr. John Kielty főttkár, Dr. Fred Kenworthy, a manchesteri unitárius teológiai főiskola igazgatója és Kenneth Twinn lelkész, a londoni Dr. Williams könyvtár igazgatója; 4. a magyar népköztársasági unitárius egyház képviselői: R. Filep Imre püspöki helynök, Ferenc József főgondnok és Bencze Márton egyházi főjegyző; 5. a nyugatnémetországi unitárius egyház részéről Dr. Herbert Todt Frankfurt am Main-i lelkész; 6. a csehszlovák egyház képviselője, Dr. Miroslav Kanak, a prágai Husz János teológiai intézet professzora.

A felsorolt hivatalos bel- és külföldi küldötteken kívül a zsinaton még 160-an az Egyesült Államokból, 40-en a Magyar Népköztársaságból, 35-ön Angliából, 30-an Németországból, 15-ön Hollandiából, 10-en Svájc-ból és egy néhányan Kanadából, Franciaországból és Csehszlovákiából, összesen több mint 300-an vettek részt, akik mint unitárius és haladó szellemű szabad keresztény közösségekhez tartozó gyülekezeti tagok az ünnepség színvonalát nagymértékben emelték. Ezenkívül üdvözlő táviratok érkeztek az évforduló alkalmából a japán, ausztráliai és délafrikai testvérközösségektől.

A zsinati előkészületek hónapokon keresztül tartottak, egy, a főtisztelendő püspök úr vezetése alatt álló háromtagú bizottság közreműködésével, amelynek tagjai Dr. Kovács Lajos, Dr. Erdő János és Sebe Ferenc voltak. Egy szélesebbkörű bizottság a körüli esperesekből és Kolozsváron lakó lelkészekből alakult.

A kolozsvári ünnepségek színhelye a templom volt, amelyet az egyházközség áldozatkész tagjai a már említett állami támogatással negyedmillió lej költséggel, kívül és belül ünnepi ruhába öltöztettek, a gyülekező nőtagjai buzgóságából torokkói mintájú paddiszekkel és terítőkkel látták el és amelynek piacán szőnyegeket és a Szervatius Jenő szobrászművész által készített művészi kivitelű úrasztalát helyezték el. Az ünnepségek alatt a rendezés és rendfenntartás felelősségteljes munkájában fiatal lelkészeink vettek részt. A külföldről érkezett hivatalos képviselők és turisták állandó tájékoztatását hivatalos tolmácsok végezték, akik az üdvözlő beszédek angol, illetve magyar nyelvre fordításának nehéz fel-

adatát is ellátták. A különböző meghívók, az összes előadások, a megnyitó- és záróbeszéd, valamint az egyházi beszéd teljes egészükben vagy kivonatban angol és német fordításban a külföldi vendégek rendelkezésére állottak.

A zsinati főtanácsot megelőzően amerikai és angol vendégeink aranyoszeiki egyházközségeink nagyrészt meglátogatták. Egy amerikai csoport a zsinat végeztével néhány háromszékköri gyülekezetünket kereste fel. Híveink a kedves látogatókat mindenütt nagy lelkesedéssel és meleg vendégszeretettel fogadták.

Az ünnepi zsinat augusztus 17-én, szombaton reggel vette kezdetét. A zsúfolásig megtelt templomban áhítatos lélekkel csendült fel a „Hajlékodba, templomodba, im bejöttünk, jó Atyánk“ kezdetű egyházi ének, majd Ürmösy Gyula esperes, közügyigazgató mondott szívől fakadó, buzgó hála- és dicsőítő imádságot. Dr. Mikó Imre főgondnok néhány szóval megnyitottnak nyilvánította a zsinati főtanácsot. Majd a zsinati főtanács egyhangú lelkesedéssel szavazta meg üdvözlő táviratok küldését Nicolae Ceaușescunak, az Államtanács elnökének, Ion Gheorghe Maurernek, a Minisztertanács elnökének, Dr. Dumitru Dogarunak, a Kultuszdepartament elnökének és az Országos Békeharcbizottság vezetőségének. Ezután Sebe Ferenc előadó-tanácsos olvasta fel a négyszázéves évforduló megünneplésének előkészületeiről tájékoztató, fennebb ismertetett beszámolóját.

Ekkor megható jelenet következett. Malcolm R. Sutherland, a chicagói Meadville Teológiai Főiskola elnöke bejelentette, hogy intézete Dr. Kiss Elek püspök urat tiszteletbeli doktornak avatta és őt bízta meg, hogy a romániai unitárius egyház négyszázéves jubileuma alkalmával rendezendő zsinati főtanács alkalmával neki a diplomát és a doktori jelvényt (hood) ünnepélyesen adja át. Malcolm R. Sutherland angol nyelven az alábbi üdvözlőbeszédet mondotta: „Unitárius testvéreim! Nagy örömmel olvasom fel a Meadville Teológiai Főiskola alábbi határozatát: „Dr. Kiss Elek, 1946 óta a romániai unitáriusok püspöke, egy erdélyi község szülötte, aki erre az örökségre mindig büszke volt. Tiszta jellemével és prófétai lelkületével három teológus nemzedéket inspirált; az Ótestamentum nagy tanítója és tudósa, az izraelita próféták hűségese tanítványa; mindig barátja a szegényeknek és alacsonysorban levőknek; sohase kiszolgálója az erőseknek és hatalmasoknak; kiváló szónok, a művészetek rajongója és pártfogója. Könyvei: Az isteni törvény útja és A világ fejlődése az atom szemléletében a mai idők emberei felé fontos üzenetet tartalmaznak. Köszöntjük az erdélyi unitarizmus ez erőteljes vezetőjét. Köszöntjük életerejét és példaadásának nemességét. És most a Meadville Teológiai Főiskola vezetősége által rámruházott joggal Önnek a honoris causa teológiai doktori fokozatát adományozom és felruházom Önt a fenti fokozatot jelképező egyetemi jelvényvel“.

A tiszteletbeli doktornak avatás szertartását a résztvevő templomi gyülekezet szinte örömmel és meglelégedéssel hallgatta végig.

Ezután Benedek Ágoston homoródjánosfalvi, Léta Áron firtosmartonosi, Csongvay Attila gagyi, Nagy Ödön csegezi lelkészek és Harkó Zoltán központi tisztviselő, lelkész ünnepélyes felszentelésére került sor. Az

istentiszteleten imát Lőrinczi László ürmösi lelkész, felszentelő egyházi beszédet Ézsaiás 6:8 alapján Dr. Kiss Elek püspök mondott. Az istentisztelet végeztével Dr. Kovács Lajos egyházi főjegyző az ifjaktól a lelkészi esküt bevette, akik ezután nevüket a felszentelt lelkészek anyakönyvébe beírták, majd a Szervezeti Szabályzat előírása szerint lelkészekké nyilvánította. Végül az új lelkészek letérdeltek és fejükre való kézrátétellel s egy-egy bibliai idézet elmondásával az említett sorrendben Ürmösy Gyula és Máthé Zsigmond esperesek, Csongvay Lajos lelkész-édesapa, Nagy Béla és Lukács Sándor esperesek a felszentelt lelkészeket megáldották.

A lelkész-szentelési ünnepi szertartás után úrvacsoraosztás következett, amelyen a szolgálatot Máthé Zsigmond szentábrahámi lelkész, keresztúrköri esperes végezte. A kenyér és bor kiszolgáltatásánál a püspök úr vezetésével egyházi főjegyző és az esperesek segédkeztek. A megható úrvacsorai szertartás, amelyen itthoni és külföldi afiai nagyszámban vettek részt, az ünnepi zsinati főtanács egyik legmegragadóbb, hosszú időre emlékezetes eseménye volt.

Istentisztelet után a kollégiumi épület egyik elsőemeleti termében megnyílt a templomainkat, úrvacsorai kegyszereinket és értékes könyveinket bemutató kiállítás, amelynek megszervezését Dr. Lőrinczi Mihály szindi és Szabó Dezső komjátszegi lelkészek nagy hozzáértéssel, sok munkával és példaadó lelkesedéssel végezték.

Délután a bel- és külföldi meghívottak részére a püspöki lakásban fogadás volt, amely bensőséges hangulatban folyt le és amelynek során a püspök úr és Dr. Mikó Imre főgondnok a meghívott hivatalos küldötteket a jubileumi zsinatra készített „Négyszáz év, 1568—1968“ című könyvvel ajándékozták meg.

Délután 6 és 8 óra között a Nemzeti Színházban a jubileumi zsinat tiszteletére kolozs megyei román, magyar és német művészi együttesek közreműködésével nagyszerű népi ének- és táncbemutató volt, amelynek során aranyos- és mőcvidéki, valamint szamosmenti román, kalotaszegi magyar és besztercekörnyéki német népi táncok bemutatására került sor. Ezenkívül román és magyar népdalok is elhangzottak. A színházat zsúfolásig megtöltő, főképpen külföldi vendégekből álló közönség a feledhetetlenül szép műsor minden egyes számát szünni nem akaró lelkes tapsal jutalmazta.

Este 8 órai kezdettel a templomban nagyszabású egyházi ének- és zeneestre került sor az alábbi műsorral: Dávid Ferenc: „Adjunk hálát mindnyájan“ kezdetű énekét Márkos Albert zenetanár vezetésével az ürmösi és bethlenszentmiklósi egyesített énekkar énekelte. Liszt Ferenc „Krisztus oratoriumá“-nak himnuszát orgonán játszta Péterffy Gyula zenetanár. Gárdonyi: „Énekeljete az Urnak“ című dalművét a bethlenszentmiklósi énekkar énekelte, vezényelt Halmágyi Pál lelkész. I. S. Bach „Air“ című darabját csellón játszta Márkos András, orgonán kísérte ifj. Márkos Albertné. Loewe: „Az óra“ című dalát énekelte Gálffy Attila, a kolozsvári Magyar Opera tagja. Részleteket adott elő az unitárius passióból a templomi énekkar. Cezar Franck: „Corall“ című művét orgonán játszta Péterffy Gyula. Halmos: „Minden földek Istent dicsérik“ című

énekdarabját előadta az ürmösi énekkar, Lőrinczi László lelkész vezetésével. Vitali: „Ciaccona“ című hegedűszólóját játszta ifj. Márkos Albert. I. S. Bach: „Blute nur“ című darabját énekelte Kriza Ágnes, a Román Opera tagja. I. S. Bach: „Toccatá és Fuga“ című orgonaszólóját előadta Péterffy Gyula.

Augusztus 18-án, vasárnap reggel került sor Dr. Mikó Imre főgondnok román, angol, német, magyar és cseh nyelven elmondott ünnepi zsinati megnyitójára, amely a következőképpen hangzott: „Főtisztelendő Zsinati Főtanács! Az unitárius egyház alapításának négyszázadik évfordulóját ünnepeljük. Üdvözljük a Vallásügyi Hivatal itt megjelent képviselőit. Mélyen tisztelt Dumitru Dogaru elnök úr, a Kultuszdepartament elnöke! Az a tény, hogy az Unitárius Egyház megalapításának négyszázadik évfordulója alkalmából itt ilyen nagy számmal emlékünnepre összegyűlhettünk, elsősorban kormányunk támogatásának köszönhető. A népi hatalom kormányja kezdettől fogva támogatta egyházunkat. Az ország alkományába iktatta a lelkiismeretszabadságot, elismerte püspökségünket, államsegélyt folyósít alkalmazottainknak, karbantartja műemlékeinket s ugyanakkor biztosítja, hogy az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet keretében jövődöbeli lelkészeink tanulmányukat folytathassák. Mindez bizonyosága annak, hogy Románia Szocialista Köztársaságban a lelkiismereti szabadság hitelvekre és anyanyelvre való tekintet nélkül valósággá vált. Amikor ezt Zsinati Főtanácsunk színe előtt is megállapítjuk, kérem államtitkár úr, továbbítsa az Államtanácsnak és a magas Kormánynak hazafias tiszteletünk és érzéseink, valamint mély hálánk nyilvánítását.

Nicolae Mladin erdélyi metropolita úr öszentsége!

Üdvözljük Önt, mint Erdély ortodox metropolitáját templomunkban, a jelenlevő Teofil Herineanu, Kolozsvár, Vád és Felek püspök urának, és az Ortodox Teológiai Szeminárium igazgatójának társaságában, akik a Román Ortodox Egyházat képviselik, mely az ökümenizmus fennkölt szellemétől és az evangéliumi szeretet melegétől vezetette a mi egyházunkkal osztozik örömeinkben. Kérjük tolmácsolja Iustinian patriárka öszentségének, a mi püspökünk jó barátjának és pártfogójának, a mi és híveink tiszteletét és testvéri érzését, amelyet ortodox testvéreik és a román ortodox egyház lelki atyja iránt éreznek.

Melegen üdvözljük az Országos Béketanács itt megjelent képviselőjét, Ștefan Pașcu dr. docens urat, az Akadémia levelező tagját. A béke kérdése minden unitárius lelkésznek és hívőnek szívügye. Papjaink a szószékről az evangéliumi békességet prédikálják, püspökünk az Országos Béketanács vezetőségének tagja. Az Önök jelenléte Zsinati Főtanácsunkon újabb alkalom arra, hogy ünnepélyesen leszögezzük az unitáriusok békeakarátát és felzárkózzunk ama békepolitika mögé, amelyet drága hazánk kormányva valamennyi nép békés együttélése érdekében folytat, függetlenül azok társadalmi rendszerétől.

Üdvözljük az államhatalom helyi szerveinek képviselőit, a megyei Néptanács képviselőit, élőkön Rusu Clement első alelnökkel, akik megjelenésükkel megtiszteltek. Az unitárius egyház alapját 1568-ban Tordán vették meg, püspökségének színhelye Kolozsvár lett. Mindkettő a mai Ko-

lozs megye területén van. Üdvözlöm hát azokat a férfiakat, akik ma Kolozs megye és Kolozsvár város élén állnak, Dávid Ferenc itt élő utódainak gondját viselik, s akikben egyházunk vezetősége mindig támaszra talált.

Üdvözljük a Római Katolikus Egyház képviselőjében megjelent Márton Áron főtisztelendő püspök urat, a Református Zsinat elnökét, Papp László nagyváradi főtisztelendő püspök urat, a kolozsvári református püspökség képviselőjében megjelent Dr. Csutak Csaba tanácsos urat, a Zsinatpresbiteri Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház főtisztelendő püspökét, Argay György urat, az Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyház képviselőjében megjelent Michael Schuller esperes urat, az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet képviselőjét, Dr. Bende Béla prorektor urat, akik jelenlétükkel megtiszteltek.

Az unitárius egyház nem alakulhatott volna meg, ha Dávid Ferenc végig nem járja a vallások önkifejlődésének hosszú útját s ennek során maradandó nyomokat nem hagy valamennyi, akkor törvényesen elismert vallásfelekezet hitelveiben.

A tordai országgyűlés négyszázadik évfordulóján meggyőződésünk, hogy a szakadékot, amely valaha elválasztott, betemette a történelem homokja s a közös nyomok elvezetnek a kölcsönös megértésnek arra a magaslatára, amelyen sajátos szerepünk beföltése mellett jobban érezzük mint valaha, hogy egy Atyának vagyunk a gyermekei. A keresztény egység és az ugyanazon néperért vállalt felelősség jegyében fogadják testvéri köszöntésünket!

Melegen üdvözlöm külföldi hitrokonainkat.

Mélyen tisztelt Peter Dalbert elnök úr! Üdvözlöm Önt, mint az IARF elnökét, amely az unitárius és szabad keresztény egyházi szervezeteket tömöríti magában s amelyhez a mi egyházunk is tartozik. Szívesen látott vendég Ön a mi országunkban, ahol nem csak hitrokonokat, hanem nyelvrokonokat is talál, mint a réto-román nép fia. Az Ön szép és bérces hazája, Svájc sok tekintetben hasonlít a miénkhez, s kérem érezze otthon magát a mi körünkben, ahol a vallásszabadságnak olyan régi hagyománya van, mint Önöknél. Hazájába visszatérve pedig adja át a fiatal világszervezetnek a legrégebbi unitárius egyház, vagyis a mi egyházunk üdvözlését, amely azért ünnepli múltját, hogy abból erőt merítsen jövőjének építéséhez, együttműködve és összhangban az Ön elnöklete alatt munkálkodó világszervezet célkitűzéseivel.

Szívből üdvözljük Nagybritánia és az Amerikai Egyesült Államokbeli Unitárius Társulat képviselőit, Dr. John Kielty és Dr. Dana Mclean Greelèy urakat. Hitrokoni szeretetük bizonyosságul több ezer kilométernyi utat tettek meg, hogy jubileumi ünnepségünkön résztvehessenek. Élénken él emlékezetünkben az az erkölcsi és anyagi támogatás, amelyben egy évszázad óta, de különösen a két világháború között Önök minket részesítettek. Ez az áldott és gyümölcsöző kapcsolat egy angol unitárius, John Paget útján kezdődött, aki résztvett az erdélyi 1848—49-es forradalmunkban, itt telepedett le és itt halt meg s itt van eltemetve a kolozsvári temetőben. Sohasem felejtjük el, hogy Oxfordban és Manchesterben, Chicagóban és Berkeleyben, valamint a Harvardon sok fiatal lelkészünk tanult,

41-en Angliában és 12-en Amerikában s többen közülük ma is egyházunk szolgálatában állnak.

Martineau és Carpenter, Channing, Parker és Emerson jelentős befolyást gyakorolt vallásos felfogásunk kialakulására. Képviselő Tanácsunk termében, a mi unitárius Panteonunkban őrizzük egy amerikai asszony, Richmond Anna arcképét.

Nagy megtiszteltetés számunkra, hogy itt üdvözölhetjük két testvér-egyházunk képviselőit, akik ma is az emberi jogokért folyó harc élvonalában küzdenek saját hazájukban. Ez újabb bizonyítéka annak, hogy az unitarizmus eleven és aktív tényező a világban, s nemcsak a múlt, hanem közös törekvéseink is összekapcsolnak a földrajzi távolság ellenére.

Mélyen tisztelt Dr. Todt úr, a Német Unitárius Szövetség ügyvezető elnöke és más kedves vendégeink, a Német Szövetségi Köztársaságból! Az Ön személyében a jelenlevő holland szabad keresztényekhez is szeretnénk szólni, mert a történelmi szálak is, amelyek minket összefűznek, közősek.

Az erdélyi unitárius fiatalok a XVI. századtól kezdve német és holland egyetemekre jártak tanulni. Dávid Ferenc Wittenbergben tanult, Sommer János és Szentábrahám Lombárd Mihály az Odera-menti Frankfurtban, Lázán István Amszterdamban és Leidenben. Jena és Göttinga éppen úgy nevelt későbbi unitárius püspököket, mint ahogy Dimény Pál Hollandiában talált testvéri támogatásra, amikor 1697-ben leégett Kolozsvárt a templom és az iskola. Ennek a templomnak a kriptájában, ahol most gyűlésünket tartjuk, nem egy nyugszik azok közül, akik postakocsin tették meg azt az utat, amelyet Önök modern közlekedési eszközökkel. Legyenek üdvözölve kedves barátaink, s bízunk abban, hogy a közöttünk levő földrajzi távolságot nemcsak a technika fejlődése, hanem főként barátságunk elmélyülése küzdi le, amint az a mai emlékünnepevényen is kifejezésre jut.

Kedves Kanak professzor úr! Az Unitárius Zsinat nevében köszöntjük Önt, mint a Csehszlovák Egyház képviselőjét. A cseh reformáció a történelem folyamán élénken hatott Erdély vallásos és társadalmi életére. Husz János eszméitől lelkesítve, a román és magyar parasztok együtt harcoltak Bábolnánál a XV. században a hűbérurak ellen. Örömmel látjuk egyházuk címerében a kelyhet és a keresztet s ez minket nemcsak régi harcokra, hanem a szabadelvű egyházak egységére is emlékeztet. Legyen üdvözölve Ön és az Ön személyén át egyházának dolgozó népe!

R. Filep Imre püspöki helynök úr, főgondnok úr, főjegyző úr, kedves vendégeink a Magyar Népköztársaságbeli Unitárius Egyházból! Hasonló meleg üdvözlettel fordulunk hozzátok, közös hitünk és a szomszédos országainkat összekötő kapcsolatunk jegyében, amihez még személyes emlékeink is járulnak abból az időből, amikor tanulmányaitokat a mi országunkban végeztétek. Tudjuk, hogy Kolozsvár, Torda és Déva, amit most viszontláttok, mélyen emlékezetetekbe vésődik és szívből kívánjuk, hogy az unitarizmus bölcsőjének távlati képe kísérjen el további utatokon.

Főtisztelendő Zsinati Főtanács! Ünnepi ülésünk egyetlen tárgya megünnepelni az unitárius egyház megalapításának négyszázadik évforduló-

ját. Négyszáz éve annak, hogy a tordai országgyűlésen az erdélyi karok és rendek határozatba foglalták azt a három alapelvet, amely körül abban a korban parázs vita folyt és elkeseredett harcok dúltak. A prédikátorok a maguk értelmük szerint hirdethetik az evangéliumot — hangzik az első. Minden gyülekezet szabadon választhatja meg prédikátorát — mondja a második. Senkit sem bántalmazhatnak vallása miatt, mert a hit Isten ajándéka — összegezi az első kettőt a harmadik. Ez az országgyűlési határozat vetette meg az alapját annak, hogy a Biblia szabad értelmezői és a más nézetet vallókkal szemben tanúsított türelem hívei egyházba tömörüljenek és később felvegyék az unitárius nevet. Az újító mozgalom élén a kolozsvári varga fia, Dávid Ferenc állott. Mögötte új társadalmi erők vonultak fel: a céhbeli polgárok, a városi szegénység, a jobbágy vagy szabadparaszt tömegek. A tordai országgyűlés határozata nemcsak az unitárius egyház megalapítását tette lehetővé, hanem egy lépést jelentett előre azon az úton, amely a lelkiismereti szabadság feltétel nélküli elismeréséhez vezetett úgy, ahogy az ma szocialista hazánk alkotmányában írva van. Hit és haladás, ez volt az unitáriusok jelszava négy évszázadon át s ezzel a jelszóval köszöntjük egyházi életünk ötödik évszázadának küszöbén a hitben haladó és haladásban hívő embereknek ezt a népes zsinati gyülekezetét. Köszöntjük Kolozsvár anyaegyházközsége híveit s a székely falu itt megjelent hívő népét, akár a Bekecs aljáról jöttek, akár a szóke Nyikó vidékéről.

Ezzel az unitárius egyház négyszázéves fennállásának szentelt Zsinati Főtanács ünnepi ülését megnyitottnak jelentem ki.“

A megnyitó után került sor Dr. Kiss Elek püspök „Az Unitárius Egyház alapításának négyszázadik évfordulója“ című emlékbeszédére, amit a résztvevők nagy figyelemmel hallgattak végig. Ezután Dr. Barabássy László köri felügyelő gondnok felolvasta a Zsinati Főtanács ünnepi nyilatkozatát, amely folyóiratunk más helyén olvasható.

Ezután Dr. Dumitru Dogaru professzor, a Kultuszdepartament elnöke az alábbi üdvözlő beszédet mondta: „Kiss Elek püspök úr! Főtisztelendő Zsinat! A Romániai Unitárius Egyház nagytiszteletű lelkészei és hívei! Tisztelt vendégek és meghívottak! Tisztelt hallgatóság!

Rendkívüli öröm számomra, hogy ezen az ünnepélyes napon, melyet az unitárius egyház alapításának négyszázadik évfordulójára szentelünk, szívélyes üdvözléssel fordulhatok Önökhöz, a Vallásügyi Hivatal és államunk vezetősége részéről és kifejezhetem személyes megelégedésemet, hogy részt vehetek ezen az ünnepségen, mely egyesíti a Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadság Nemzetközi Szervezetének kiváló képviselőit, a határokon túli unitárius egyházak küldötteit, hazánk különböző felekezetei vezetőinek képviselőit, az Unitárius Egyházi Főtanácsot, élén Önnel, Püspök Úr, és számos lelkészt és hívőt. Az Önök díszgyűlése igazolja azt az immár megszokottá váló gyakorlatot országunk egyházi életének jellegzetes tényeként, hogy az ökumenitás szellemében kölcsönösen részt vesznek egymás életének nagy eseményeiben. Mindez egyenes eredménye a teljes egyenlőségnek és kölcsönös tiszteletnek, mely ezeket a kapcsolatokat jellemzi.

Országunkban mind a felekezetek egymásközi viszonya, mind az állam és a felekezetek közti kapcsolat a kölcsönös megértés és mindenik meggyőződése tiszteletben tartása alapján áll, ami a vallásszabadság biztosításának elsődleges elemi ténye. Kihangsúlyozni óhajtom itt a nálunk folyó vallásos életnek azt a jólismert tényét, hogy az egyházaknak minden lehetőségük megvan arra, hogy sajátos tanításaiknak és hagyományaiknak megfelelően a legteljesebb szabadságban fejthessék ki hitelveiket és gyakorolhassák vallásukat. De ebből a jellegzetességből, mely a hitélet terén minden egyháznak sajátja, nem következik, hogy az egyházak ne teljesítenék társadalmi hivatásukat és ne támogathassák hitéletük alapján a mélysegesen emberi nemes eszméket, az emberek és népek közötti közeledést. Teszik ezt a világbéke megerősítéséért és egy, az igazságos és kölcsönös megbecsülésen alapuló társadalmi rendnek a megvalósításáért, — követvén a sokoldalú fejlődés emelkedő vonalát.

Országunk jelenlegi feltételei közt ezek az alapelvek kifejezést nyernek abban az egyházak által nyújtott segítségben, amellyel a román nép építő erőfeszítéseit támogatják új életének megvalósításában és drága hazánk felvirágoztatásában. Ezek az érzések és törekvések jellemzik az Unitárius Egyház tevékenységét is, melynek hívei magyar anyanyelvűek, akik igazolják állampolgári hűségüket, résztvéve az egész néppel együtt az alkotó munka valóraváltásában.

Az unitárius egyház pozitív magatartásában különleges érdeme van a kiváló Kiss Elek püspök úrnak, aki birtokolja teljes elismerésünket és bizalmunkat, aki az egyház vezetésében eltelt 22 év alatt mindig a legjobb hagyományok folytatásának alapján állt, szoros kapcsolatban a haladással, az unitárius egyház alapítója, Dávid Ferenc reformátor humanista eszméinek szellemében. Mint a lelkészek és hívek irányítója és bölcs lelki vezetője, érdemei elismeréseképpen Kiss Elek püspök az államvezetőség részéről 80. évének betöltése alkalmával magas kitüntetésben részesült. Közelebről a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet díszdoktori címet adományozott neki. Örömmel tölt el, hogy hasonló megtiszteltetés érte az Egyesült Államokbeli Meadville Teológiai Főiskola részéről is. Mindezekben a kitüntetésekben elismerését és megjutalmazását látjuk annak az életnek, melyet egészen a köz javának és a legnemesebb emberi eszmék szolgálatának szentelt.

A román nép és vezetői mélyseges megbecsülést tanúsítanak minden ember iránt faji, nemzetiségi és vallási különbség nélkül; óhajtják, hogy minden ember és minden nép tevékeny részese legyen korszakunk legjobb törekvéseinek, legelsőbbrendű erkölcsi kötelességnek minősítve ezt. Ma, amikor a mélyseges átalakulások és heves vajúdások korszakát éljük, ha az emberek türelmesek tudnak lenni egymáshoz, ha meg tudják látni és értékelni tudják mások nemes törekvéseit, ha a magasrendű emberi létezés érdekeinek magukat alárendelve, meg tudják találni a lehelyesebb cselekvés módjait, — akkor ez azt jelenti, hogy megtalálták az egymáshoz közeledés útját, amely eltünteti a feszültségeket és az egymást elválasztó távolságokat.

Annak ismeretében, hogy a jóakarátú emberek között, akik ebben a küzdelemben nemes lélekkel résztvesznek, számos egyházi ember van,

meg vagyunk győződve arról, hogy fontos szerepük lehet nekik abban, hogy a világunkat aggodalommal eltöltő kérdések megnyugtató megoldást találjanak, melyek a társadalmi igazságtalanságok, az emberi szenvedés és nyomor megszüntetését, az ember sorsának javítását és sokoldalú fejlesztését, a tisztelet, a kölcsönös megértés és béke állandósulását fogják eredményezni.

Ezekkel a gondolatokkal üdvözljük jelen ünnepség keretében a Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadság Szervezetének képviselőit, élükön Peter Dalbert elnök úrral, a határokon túli unitárius egyházak képviselőit és minden jelenlevő vendéget, mint olyanokat, akik a humanizmus és haladás eszméit támogatják, hozzájárulván ezáltal a világbéke és a korunkat foglalkoztató kérdések megoldásához.

Végezetül engedjék meg, hogy újból kihangsúlyozzam megkülönböztetett elismerésünket az unitárius egyház és vezetősége iránt, élén Kiss Elek püspök úrral, azért a tevékenységért, melyet hazánk megújulása és a haladás eszméinek támogatása terén kifejtének, és azért a hozzájárulásért, melyet a népek közti megértésért, az egész emberiség derús jövőjének megvalósulásáért hoznak“.

Az általános érdeklődéssel végighallgatott üdvözlő beszéd után Dr. Nicolae Mladin, Erdély metropolitája, a Román Ortodox Egyház képviselőjében az alábbiakat mondta: „Különös örömet jelent számomra, hogy Teofil kolozsvári püspökkel együtt Iustinian pátriárka nevében a Román Ortodox Egyház részéről a testvéri szeretet bizonyosságát, az Önök és a Romániai Unitárius Egyház iránti elismerésünket hozhatom erre az ünnepségre.

Ebben a köszöntésben benne van egyfelől a Szentírás szava, a Római levél 12. rész 15. verse, amely arra ösztönöz, hogy örvendezzünk az örvendezőkkel, másfelől a nép bölcsességének mondása, amely azt hirdeti, hogy a sokak között megosztott öröm nagyobb, mint a magányban őrzött öröm. És éppen ebben áll a mai ünneplés szépsége, hogy nemcsak az Unitárius Egyházak fiait gyűjti egybe, hanem hazánk és más országok többi egyházának képviselőit is, az ökuménikus testvériség szellemében, ami mindannyiunkat lelkesedéssel tölt el.

A történelmi múlt, amely felé ez az ünnepség figyelmünket fordítja, azt bizonyítja, hogy a Román Ortodox Egyház Erdélyben, Havasalföldön, vagy Moldovában ahol a nagy többség egyháza volt, sohasem használta harci fegyverként a többi egyház elleni támadásra és prozelitizmusra, hanem ellenkezőleg: a keresztényi szeretet szellemétől áthatva tiszteletben tartotta és oltalmazta a más vallásos hiten levőket. Az öskeresztény egyház forrásaiból származó ősrégi hagyományaihoz való hűségében a román hívő nép értékelte a más hiten levőket, mert meghajolt Isten előtt, ha a maga módján is. Szükség esetén védelmezték őseik hitét, amitől a királyok és az egykori császárok sem tudták eltávolítani. A román hívők azon voltak, hogy testvéries magatartást tanúsítsanak más egyházak hívei felé. Ez a több évszázados együttélés minden hívő lelkébe és minden felekezethez az általános egyetértés, engedékenység és kölcsönös tisztelet szellemét ültette, habár az uralom sokszor a keresztényellenes gyűlölet magvát próbálta a felekezetek közé hinteni, hogy a köz-

tük létező különbségekből hasznot húzzon. A keresztényi szeretetben és a testvéries együttlétezésben gyökerező román emberségesség azonban erősebb volt, és a múltban olyan gyümölcsöket termelt, amelyek előkészítették a mostani jó viszonyt a felekezetek között.

A mi korunkat, a nagy megvalósítások, nagy átalakulások korát valószínűleg a román egyházak közötti együttműködés és közeledés törekvése jellemzi, az egység megerősítéséért, és a népek támogatása a haladás, barátság és béke útján. Ebben a tekintetben hazánk felekezetei a testvéries együttműködés példaképeinek mondhatók, amit méltattak is mindazok, akik hazánkat meglátogatták és alkalmuk volt megismerni a mi egyházi életünket. A múlt megvalósításai tökéletlenek és ellentmondásokkal teli, és kezdetét jelentik annak, aminek beteljesedését ma éljük. Az igazságosságra, egyenlőségre, testvériségre, szabadságra, munkára és együttműködésre alapozott új életünkben jelen vannak a keresztényi szeretet minél teljesebb gyümölcsötetéséhez szükséges feltételek, amelyek arra hívnak bennünket, hogy együtt szolgáljuk az embert, a népet és az egész emberiséget. Elsősorban tehát a keresztényi szeretet egyesít. Az Isten szeretetét — mondja János apostol az I. Ján 4, 16 versben. Szeretet az ember is, aki Isten képe. A szeretet mindennek alapja, ami létezik. Embert emberrel, hívőt hívővel, egyházat egyházzal, egyazon hazában népet néppel gyűjt egybe, a mind magasabbrendű, boldogabb életre. A közös haza közössége és földje egyesít, amit ugyanazzal a lángolással szeretünk, amelynek reménységét, küzdelmeit támogatjuk az egyre világosabbá váló hajnal érdekében. Ugyanaz az akarat egyesít, segíteni a népeket, hogy békében és együttműködésben fejlődjenek a maguk és az egész emberiség javára, kölcsönösen tiszteletben tartva egymás sajátosságait, fejlesztve mindazt, ami egyesít, mindazt, ami közelebb hoz egymáshoz, hogy hozzájáruljunk a szeretetben való egységhez, a haza felvirágoztatásához, az egész világ békéjéhez.

Ez az a szellem, amelyben fejlődött és fejlődik a román ortodox egyház és az unitárius egyház közti viszony. Ez a felekezetek közötti kapcsolatok általános kerete. Ez legvilágosabban hazánk felekezetei vezetőinek a román pátriárkátuson, Iustinian pátriárka székhelyén tartott tanácskozáson nyilvánult meg, amelyen a felekezetek magatartás- és ténykedésbeli egysége fejeződött ki a kor nagy kérdéseivel kapcsolatban, mint amilyenek az általános és teljes leszerelés, a vietnámi háború kérdése és egyebek. Ez nyilvánult meg hazánk vezetőinek a különböző vallásfelekezetek képviselőivel való találkozásán is, ahol új életet építő népünknek a békéért való fáradozásai és a népek közötti testvériség támogatásának egyhangú készsége jutott kifejezésre. Megnyilvánult a teológusok működésében, a lelkészek felekezetközi tanácskozásain és más alkalmakkor is. De a román ortodox egyház és az unitárius egyház közti viszonyoknak kétoldali jellege is van. Ez mutatkozik meg Kiss Elek püspök és Iustinian pátriárka barátságában is, valamint egyházunk többi papjainak a vegyes vagy szomszédos egyházközségek teológusaival, lelkészeivel és híveivel való kapcsolatában is. A testvériség és együttműködés lelkülete egyházi, hazafiúi, általános és helyi vonatkozásban egyaránt áldásos.

Íme, ennyi oka van, és még mások is lennének, hogy a román ortodox egyház az unitárius egyház nagy ünnepségen képviselteti magát. Iustinian pátriárka, a klérus és hívei nevében új eredményeket kívánunk az unitárius egyháznak a hit, haladás és béke útján, Kiss Elek püspök úrnak pedig még sok éven át egészséget és gazdag munkát mind a teológia terén, mind az unitárius egyház irányításában. A többi felekezet képviselőivel együtt fáradozzék hazánk felvirágoztatásáért, a román nép és az együttlakó nemzetiségek testvériségeért és az egyetemes békéért.

Isten áldja meg gazdag gyümölcsökkel egyházaink barátságát és árasztja szét mindenütt bőséges ajándékait, hogy együtt szolgálhassuk az élet tökéletesítését, a mi mennyei Atyánk dicsőítésére“.

Ezután Rusu Clement, a kolozsmegyei Néptanács első elnökhelyettese többek között ezeket mondotta: „Az a tény, hogy az Önök ünnepi gyűlése Kolozsváron folyik és Tordán fog folytatódni, és mindkét város a mi vármegyénkhez tartozik, örömmel tölt el minket és alkalmat ad nekünk arra, hogy mi is az ünnepek gazdáinak tekintsük magunkat. Meg vagyunk győződve, hogy a gyűlésezések ideje alatt alkalmuk lesz megismerni a megyénkben elért gazdasági, tudományos, kulturális fontos megvalósításokat, amelyek románok, magyarok, németek és más nemzetiségek közös munkájának az eredményei, akik nagy lendülettel építik országunk új életét. Az együttlakó nemzetiségek hazafias lelkülete, államunk iránti teljes hűsége és a társadalmi-közösségi munkában való széleskörű részvétele a mélységesen demokratikus szabadságjogoknak és teljes jogegyenlőségnek a kifejezései, amelyeket államrendszerünk minden állampolgárának, nemzetiségre, vallásos meggyőződésre vagy fajra való tekintet nélkül biztosít. Kívánom, hogy ezek az ünnepek, amelyeken részt vesznek a Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadság Nemzetközi Társulatának kiküldöttei és a határainkon túl élő unitárius egyházak képviselői, népeink megismerésének és egymáshoz közeledésének nagyszerű alkalmai legyenek és szolgálják az egész emberiség őszinte béketörekvéseit“.

Ezután Dr. Peter Dalbert, a Szabadelvű Kereszténység és Vallásos Szabadság Nemzetközi Szervezete (IARF) elnöke németnyelvű beszédében a Szervezet üdvözlését és jókívánatait tolmácsolta és többek között ezeket mondotta: „Engedjék meg, hogy jókívánataimat egy, a történelembe vetett rövid visszpillantással kezdjem. A történetileg érdekelt ember újra meg újra elmélyül múlt idők eseményeibe. A mi világszövetségünk Önökkel, kedves barátaim, abban a szellemben kíván együtt ünnepelni, ahogyan Blandrata és Dávid Ferenc egész személyiségüket minden ember testvériségének és az igazi türelmességnek a szolgálatába állították. Tiszta szívből örülünk annak, hogy napjainkban az ökümenikus mozgalom olyan nagy előhaladást tett. És amint arról ma itt ismét meggyőződhattünk, az egyházak együttműködése egyre szorosabbá válik. Az a tény, hogy a második vatikáni zsinat „a vallások szabadságáról“ szóló tételt is tárgysorozatra tűzte és azzal kapcsolatban határozatokat fogadott el, nagy lépést jelent előre és sok tekintetben reményekre jogosít.

Az Önök jubileumi ünnepe egybeesik az emberi jogok kinnyilvánításának a 20. évfordulójával. Annak 18. szakasza kimondja, hogy minden

embernek joga van gondolat-, lelkiismeret- és vallásszabadságra és valása szabad gyakorlására.

A mi világszövetségünk ehhez teljes meggyőződéssel kapcsolódik. Számunkra a hit nem jelent uralkodásra való igényt, hanem segítséget az ember számára munkájában, közösségi életében, szenvedéseiben és szükségében egyaránt. Mi egy olyan világért harcolunk, amely minden jóakarátú ember békés közösségéből formálódik ki.

Amikor a svájci egyházi közösségekben egy gyülekezeti tag a 90 vagy 100 éves magas kort eléri, a gyülekezet rendszerint egy kényelmes, szép karosszékkel ajándékoz neki. A mi születésnapunk nem 90 vagy 100 éves, hanem betöltötte a 400 évet. Ebben az esetben azonban az öregségnek kijáró karosszék felesleges. Én a múlt évben, amikor ezt az országot meglátogattam, Nicolae metropolita otthonától el egészen Bukarestig, annyi meleg barátságot és vendégszeretetet, annyi őszinte felebaráti ragaszkodást tapasztaltam, hogy öregségi karosszékre itt szükség nincs. Az Önök egyháza sem öreg a maga négyszáz évével, hanem fiatal. Élet, közösségi szellem és hit sugárzik belőle. Ezért kiáltjuk Önök felé boldog örömmel: „ad multos annos“.

Dr. Dana McLean Greeley, az Amerikai Egyesült Államok Unitárius Univerzalista Egyházának elnöke az ünnepi zsinatot ezekkel a szavakkal köszöntötte: „Ezen a nagy ökuménikus találkozón, ebben a történelmi szentélyben szeretettel köszöntöm Önt, kedves püspökünk és barátunk. Az Ön iránti nagy tisztelet már kifejezésre jutott államuk és híveik részéről, éppen úgy, mint a mi Meadville Teológiai Főiskolánk és mindazok részéről, akik ma itt a mi országunkból megjelentek. Channing Ellery Vilmos városából és Jefferson Tamás országából hittel, szeretettel, reménységgel és emlékekkel teljes üdvözléssel hoztuk. Mi gazdag hagyományok és közös eszmék örökösei vagyunk; jól esik azért együtt ünnepelnünk emlékeinkkel, reményeinkkel, történelmi múltunkkal és céljainkkal.

Boston az amerikai unitáriusok lelki központja; de Kolozsvár a világ unitáriusainak, sőt, mondhatjuk, a vallásos szabadságnak és annak tiszteletben tartásának a lelki központja. Négyszáz évvel ezelőtt itt hangzott el a kijelentés, hogy a hit Istennek ajándéka és hogy minden ember saját választása szerint gyakorolhatja vallását. Ez egy egyetemes vallás, amelynek bölcsőit Erdélyben és Londonban, Amerikában és Kalkuttában ringatták; azok nem függenek egymástól, hanem közösségük az igazság és igazságosság, testvériség és béke szellemének hirdetésében nyilatkozik meg.

Jeremiás az ősi Izraelben úgy szólt: „Ezt mondja Isten: íme, én új szövetséget kötök népemmel; törvényemet az ók szívökbe írom be, és nem tanítja többé senki az ő atyjafiát, mondván: ismerjétek meg az Istent, mert ók mindnyájan megismernek engem, kicsinytől fogva nagyig“. Emerson a modern időkben országomban ezt mondta: „Bizzál magadban és te magad, személy szerint ismerd meg Istent!“ Jeremiás és Emerson azt a vallást prédikálták, amelyben Önök és mi is hiszünk. Ez nem az a vallás, amit a századok adnak nekünk, vagy amit az egyház birtokol, vagy őriz a mi számunkra, hanem az a vallás, amit magunknak kell megtapasztalnunk. A bennünk levő Isten, az erkölcsi törvény és a tökéletesedésre való

törekvés alkotják a mi vallásunk alapját. Mi tiszteljük a négyszáz évvel ezelőtt élt vallásalapítójukat. De ők sohase kívánták volna tőlünk azt, hogy pontosan azt higgyük, amit ők hittek. Excelsior, ez számunkra a jelszó. Állandóan magasabbra kell törnünk a békesség és testvériség Olimpuszai vagy Everesztjei felé. Mihelyt tudjuk, hogy a vallás személyes, költői és prófétai dolog, azt is tudjuk, hogy azt cselekedetekké, a szeretet és igazság cselekedeteivé kell átváltoztatnunk családi és nemzeti életünkben és az egész emberiség életében. Ez a vallás ellentéte a gonoszságnak, a gyűlöletnek és a háborúnak. Sok tiszta vallásosság található ma az Egyesült Államokban; de az én személyes meggyőződésem szerint egyetlen tiszta vallás sem igazolhatja a vietnámi háborút. Az elmúlt évben megkaptuk az összes romániai egyházfőknek a vietnámi háborúval kapcsolatos felhívását, amelyet természetesen Kiss Elek püspök is aláírt. Ezek az egyházi vezetők a vietnámi háborúnak azonnali befejezéséért imádkoztak és annak a napnak eljövetelét sürgették, amikor a szeretet és igazság ölelni, az igazságosság és békesség csokolni fogják egymást. Én is ezért imádkozom és dolgozom. Az igazi vallásnak Amerikában, Romániában és mindenütt, mai modern világunkban az erőszakellenesség és felebaráti szeretet, a bölcsesség, erkölcsi magatartás és szabadság alapjain kell állania. És amikor dicsérik a négyszáz évvel ezelőtt élt embereket, azt is tudjuk, hogy az ők vallásuk nem csupán a múlté, hanem az ezutáni négyszáz évnek, a holnapnak és az örökkévalóságnak is szól. Mi ápoljuk a múltat, de bízunk kell a jövőben. Ezért a jövőért szükségünk van egymásra és szükségünk van az általunk ismert legmagasabb értékek iránti feltétlen hűségre. Cselekedjünk azért a mi időnkben úgy, amiképpen annakidején Dávid Ferenc cselekedett. Nekünk álmodnunk kell tovább; nekünk szüntelenül tanúbizonyságot kell tennünk; nekünk tiszta, magasztos álmaink valóraváltásáért kell élnünk“.

Végül Dr. John Kielty főtitkár az angliai unitárius egyház üdvözlését ezekkel a szavakkal tolmácsolta: „Boldogan veszünk részt ezen a nagyszerű összejöveten, amikor az Unitárius Egyház megalapításának négyszázadik évfordulóját ünnepli. A mai időkben, amikor olyan sok párbeszéd folyik a keresztény világban az ökumenizmusról, a keresztény egyházak egymáshoz való közeledéséről, jól esik megállapítani, hogy az Önök egyháza négyszázéves történelme folyamán sohasem emelt a keresztény egység útjába akadályokat. Mi unitáriusok igazi ökumenizmust ohajtunk, amely nem hitvalláson, vagy formulán, hanem a lélek alapján áll, tudva, hogy a betű megöl, míg a lélek az, ami megelevenít.

A keresztény egyház 15 évszázadon át nem tanulta meg Pál apostol leckéjét, hogy ahol az Isten lelke van, ott van a szabadság. Önök mutatták meg 1568-ban a világnak e nagyszerű kijelentés igazi értelmét. Ahol pedig az Isten lelke jelen van, ott mindig szabadság van. Az angol unitarizmus mindig tudatában volt annak az adósságnak, amivel az Önök egyházának, azok vezetőinek és tanításainak tartozik. Az Önök nagy elődei befolyásolták a mi mozgalmunkat is. Amióta 1825-ben a „Britt és Külföldi Unitárius Szövetség“ megalakult, állandó volt az egyházaink közti szoros kapcsolat.

Mi, angol unitáriusok köszöntjük Önöket közös hitünk nagy hagyó-

mányai iránti kitartó hűségükért és legalábbis az elkövetkezendő négyszáz esztendőre további eredményes működésükre Isten áldását kérjük“.

Ezzel az üdvözletek első csoportja elhangzott. Rövid szünet után ünnepi istentisztelet következett, amelyen imát Lukács Sándor dicsőszenmártoni lelkész, köri esperes, egyházi beszédet Jelenések Könyve 2. rész 10. verse alapján Dr. Kovács Lajos egyházi főjegyző mondott. Itt jegyezzük fel, hogy a Zsinati Főtanács istentiszteletein az énekvezéri szolgálatot ifj. Báró József, ifj. Szász Dénes és ifj. Végh Mihály lelkészek végezték.

Délben 12 órakor Románia minden unitárius templomában az évforduló tiszteletére megszólaltak a harangok.

Az istentisztelet után az Egyetemi Ház éttermében ünnepi közebéd következett, amelyen a romániai egyházak képviselői mondták el üdvözlő beszédeiket. Az első köszöntőt Papp László, a nagyváradi ref. egyházkerület püspöke tartotta és ezeket mondta: „Tegnap, ma és holnap embereket, eseményeket és eszméket idéztünk és idézünk. S mi, a romániai vallásfelekezetek vezetői és hívei ezt — ebben a számunkra emlékezőekben különösen gazdag esztendőben — boldog büszkeséggel tesszük. Éveken át nem győztük hangsúlyozni azt, hogy nálunk az ökumenizmus mily őszinte, s ennek következtében mily erős! Ezért tudtunk együtt örvendezni az ortodoxokkal Iustinian patriárka beiktatásának 20. évfordulóján. Ezért tudtunk a legmelegebben kezét szorítani Argay György evangélikus püspökkel szolgálatá megkezdésének ugyancsak 20. évfordulóján. Ezért kértük Ábrahám, Izsák és Jákob Istenének áldását, a szintén 20. évfordulóját ünneplő Dr. Moses Rosen főrabbiára. A tisztelet és elismerés zászlaját ezért hajtottuk meg a 80. évét ünneplő, magas kitüntetésekben részesült egyetlen unitárius püspök előtt. Aztán mi, a reformátusok következünk, mikor Egyházunk történetében első ízben láthattuk vendégül a Református Világszövetség Végrehajtó Bizottságát Kolozsváron, közös Protestáns Teológiai Intézetünk falai között, s ezen a testvérfelekezetek is velünk együtt örültek.

S íme, most ismét a mi unitárius testvéreink következtek. Ez évben már másodszer! Ha nem szeretném őket, ezért az isteni kegyért talán még irigyelhetném is őket. De a jó testvér, — tudjuk — sohasem irigykedik, hanem inkább őszintén örül.

Tegnap, ma és holnap embereket, eseményeket és eszméket idéztünk és idézünk. Négy évszázad távola az emberek közül a kiválókat kiemelte, a törpéket eltüntette. Az eseményeket itt-ott átszínezte. Az eszméket pedig, ha azok megfeleltek az örök mértéknek, drága örökségül — megfenyésítve és meggazdagítva — ránk bízta.

Az emberek! — nem vagyok történész és nem vagyok unitárius, ezért az akkori idők egyik legnagyobbjáról, az unitárius Dávid Ferencről valljon helyettem egy lutheránus s egy református történetíró, akiket most idézek: „...Dávid Ferenc álarcot nem viselt soha; ami felől meg volt győződve, azt ki is mondta, őszinteséggel, tekintet nélkül bármely mellékkörülményre“. (Zsilinszki). „Korának egyik legkülönb... írója és szónoka volt; írásaiban nagyszerű erő, hév, világosság és foglyulejtő retorika van; élelőszóval ellenállhatatlan hatással volt pályája zenitjén a töme-

gekre. Egy énekét (89. dics.) a reformátusok is éneklék a mai napig“ (Révész). Tegyük le Dávid Ferenc láthatatlan szobra előtt ma is, itt is az emlékezés hervadhatatlan virágait ennek a dicséretnek a kezdő szavaival: „Adjunk hálát mindnyájan az Atya Úristennek, És mondjunk dicséretet Mi teremő Istenünknek. Ki egybegyűjtött most minket, Hogy ünnepet szenteljünk, És szent Igéjével éljünk“.

S az eszmék? Az egyik történetíró, akit fentebb idéztem, az általa szerkesztett nagy mű előszavában így szedi csokorba az örökségül ránkmaradt eszméket: „Világosság, igazság, haladás, szabadság, türelem, szeretet, jogegyenlőség, testvériség, teljes viszonyosság, humanizmus“. Mikor az eszméket sorolni kezdi, kijelenti, hogy mindez a „reformáció nagy művének a lényege“. (Zsilinszki). A mi unitárius testvéreink ez eszméket velünk együtt kapták drága örökségül. Nem azért, hogy ezeket az eszméket hangoztassuk, hanem, hogy megvalósítsuk. De nemcsak mi ketten, vagy mi hárman, a protestánsok, hanem mi keresztények, sőt mi, e hazában élő kultuszok! Mert ez eszmék közt egy sincs, mely ne lehetne nekünk, protestánsoknak és nem protestánsoknak, keresztényeknek és nem keresztényeknek, messzire ragyogó vezércsillagunk!

Tegnap, ma és holnap embereket, eseményeket és eszméket idéztünk és idézünk. A Romániai Református Egyház úgy ünnepel Veletek, Unitárius Testvéreim, hogy az emlékezésnek e fenti idézetekből font virágkoszorúját leteszi a dévai emléktáblára; aztán magára törhetetlenül kötelezőnek tartja az elmondottakat, s arra törekszik, hogy veletek együtt, de rajtatok kívül e hazában lakó minden becsületes emberrel együtt lankadatlanul szolgálja a ránbízott drága örökség megvalósítását, a következő ragyogó eszmék teljes testetöltését: világosság, igazság, haladás, szabadság, türelem, szeretet, jogegyenlőség, testvériség, teljes viszonyosság, humanizmus. Mindezt az örökkévaló Isten dicsőségére s az Ő szeretett gyermekének, az embernek javára!“

Ezután Márton Áron erdélyi római katolikus püspök emelkedett szólásra és beszéde első részében Erdély közjogi helyzetét vázolta a XVI. század folyamán, amikor a reformáció itt lezajlott. Hivatkozott arra, hogy a reformátorok ellentétbe kerültek a katolikus egyház akkori vezetőségével, amely ragaszkodott a keresztény egységhez és ugyanakkor nem tudta elejét venni az egyház szétszakadásának. Annak ellenére, hogy a vallásszabadság kimondása a tordai országgyűlésen lehetőséget nyújtott az addig egységes egyház elaprózódására, a tordai országgyűlés határozatát haladó cselekedetnek tartja, amely Európában a maga nemében az első ilyen természetű határozat volt, amikor más országokban még dűltak a vallásháborúk. Azt is hangsúlyozta, hogy a későbbi idők folyamán az unitárius egyház baráti kapcsolatokat létesített a katolikus anyaegyházzal s hivatkozott a két világháború között Majláth Gusztáv Károly római katolikus és Ferencz József unitárius püspök meleg barátságára. Kijelentette, hogy a maga részéről is tovább kívánja ápolni az unitáriusokkal ezt a baráti kapcsolatot és szerencsekívánatait fejezte ki a fennállásának négyszázadik évfordulóját ünneplő unitárius egyház vezetőségének és híveinek.

Argay György, a zsinatpresbiteri evangélikus egyház püspöke üd-

üdvözlő beszédében többek között ezeket mondotta: „Az unitárius egyház ebben az évben a felemelő ünnepek egész sorát érte meg. Mindezekben a fontos megemlékezéseken az örömben együtt osztozó szívvel vettünk részt. Most is ilyen érzéstől áthatva jöttem ide, erre az ünnepi alkalomra, hogy mint jó szomszéd és szolgatárs átadjam a zsinatpresbiteri evangélikus egyház szeretetteljes köszöntését és szívből fakadó áldáskívánásait.

Kívánom, hogy ennek a sorozatos ünnepi megemlékezésnek áldásos, gyümölcsöző hatása legyen az unitárius egyház további fejlődésére és a hitben való megerősödésére, mert minden egyháznak annyi az erkölcsi értéke, amennyi a lélek munkájával az egyszerű hívek életét megtermékenyíti. Az Úristen nagyon megáldotta az unitárius egyháznak eddig végzett lelki munkáját. Életemben elég gyakran volt találkozásom unitárius hívőkkel és néhányat jól ismerek közülük. Azt tapasztaltam, hogy nagyon öntudatos, buzgó hívei egyházuknak, békeszerető és jóindulatú emberek, összetartók és egymást megbecsülő testvérek és az államnak is hűséges, megbízható polgárai. Ezért is nagy becsületük van a világban.

Az pedig, hogy ez így van, nagyrészt Dr. Kiss Elek püspök úr érdeme. Húsz év óta ismerem. Szomszédok vagyunk. Sok megértést és testvéri szolgálatot tapasztaltam részéről úgy egyházunkkal, mint személyemmel szemben. Ha a püspök úr már nem lesz, úgy fogjuk emlegetni, mint nagy püspököt, Dávid Ferenc és a más kiváló püspökök sorában, mert ő is azzal az apostoli lélekkel, önfeláldozó buzgósággal szolgál egyházának, mint ezek a nagy elődök. Erről tett bizonyosságot most e nagy jubileum előtt is, amikor felkereste és meglátogatta egyháza minden gyülekezetét és így személyesen készítette fel híveit ennek a ritka jubileumnak olyan impozáns, megkapó módon való megünneplésére, amint azt volt szerencsénk látni és tapasztalni. Tiszta szivemből kívánom a püspök úrnak, hogy az Úristen ebben a jó erőben még sokáig megtartsa, minden tervében és jó igyekezetében megsegítse, munkáját sok örömmel megáldja, egyháza és az egész emberiség javára és az Isten dicsőségére“.

Az ágostai hitvallású evangélikus egyház képviselőjében Michael Schuller a besztercei egyházkör esperese többek között ezeket az üdvözlő szavakat mondta: „Különleges megtiszteltetés és öröm számomra, hogy hazánk evangélikus egyháza nevében a négyszázéves fennállását ünneplő unitárius testvéregyházat üdvözölhetem. Ugyanakkor tiszteletteljes megbízást teljesítek amikor egyházuk tagjait, élén Dr. Kiss Elek püspök úrral, egy őszinte barát, püspökünk, Dr. Friedrich Müller nevében, aki ezen az ünnepen betegsége miatt nem vehet részt, köszöntöm és legjobb áldáskívánatait tolmácsolom.

Egyházainknak az évszázadok folyamán való együttélése a kölcsönös tisztelet és megbecsülés bizonyítéka. Abban az evangélikus gyülekezetben, ahol mint lelkész szolgálok, a Beszterce melletti Petersdorffban Dávid Ferenc volt az első evangélikus lelkész 1552-ig. Gyakran volt alkalmam az utóbbi években unitárius teológiai hallgatókat Petersdorffban üdvözölni, akik eljöttek, hogy azt a helyet, ahol Dávid Ferenc, az unitárius egyház megalapítója, az erdélyi lutheránizmusnak ez az előharcosa nagy munkáját elkezdte, megtekintsék.

Különbségeink ellenére —, amiképpen testvérek is különbözhetnek

egymástól, vannak közös pontjaink is. Azt, ami minket egymással egybekapcsol, továbbra is keresnünk kell. Ahol ez megtörténik, igazi, erőteljes béke fejlődik ki, mert nem állunk egymással szemben, hanem egymás mellett. Jövönk attól függ, hogy azon az úton járjunk, amerre minket Isten beszéde irányít. Azt pedig, hogy Isten minket merre irányít, Mikeás próféta tömören, egyetlen mondatban így fejezi ki: „Megjelentette néked, óh ember, mi legyen a jó és mit kíván az Úr tetőled. Csak azt, hogy igazságot cselekedjél, szeressed az irgalmasságot és hogy alázatosan járj a te Isteneddel“. (Mikeás 6, 8).

Ebben az értelemben egyházam nevében, melyet itt képviselek, kívánságomat ebben az imádságban fejezem ki: Isten ajándékozza meg az unitárius egyházat áldásokban gazdag tevékenységgel az elkövetkező évszázadban is“.

Dr. Kiss Elek püspök a bensőséges hangulatban lefolyt ünnepi közebeden elhangzott üdvözlőtekre válaszolva, ezeket mondotta: „E felemelő pillanatokban mélységes hála és köszönet kifejezése tódul ajkamra, midőn végighallgathattam három püspök testvéremnek, főtisztelendő Márton Áron, Papp László és Argay Györgynek, valamint Müller Frigyes püspök afia kedves megbízottjának szíves üdvözlését négyszázéves emlékünnepegünk alkalmából, mely utóbbi afia éppen ott teljesít hivatást, ahol Dávid Ferenc külföldi útja után első állomáshelyét szolgálta. Egyházammal együtt hálásan köszönöm a testvéri megnyilatkozásokat.

A magam és egyházam nevében hálás köszönetemet fejezem ki Nicolae Ceaușescu úrnak, az Államtanács elnökének, Ion Gheorghe Maurer miniszterelnök úrnak, valamint Dumitru Dogaru úrnak, a Kultuszdepartament elnökének unitárius egyházunk iránt mutatott jóakarataukért. A jövőben is arra fogunk törekedni, hogy őszinte odaadással és sikerrel szolgáljuk Románia Szocialista Köztársaságot, hazánk, az emberiség és egyházunk javára, az Isten dicsőségére“.

A közebed végeztével du. 4 órakor a zsinat tagjai és külföldi vendégeink autóbuszokon és magánautókon Tordára utaztak, ahol megtekintették a római katolikus templomot, amelyben 1568-ban a lelkiismeret- és vallásszabadságot törvényesítő emlékezetes országgyűlést tartották, majd látogatást tettek a városi múzeumban, ahol „A vallásszabadság kihirdetése“ című, Kőrösfői Kriesch Aladár által készített és az unitárius családokban jól ismert hatalmas festmény található.

Délután 6 órai kezdettel a zsúfolásig megtelt templomban, ahol ez alkalomra a testvérfelkezesek lelkészei és hívei, valamint a Néptanács városi vezetőségének képviselői is megjelentek, ment végbe a folytatólagos ünnepi zsinat. Több száz hittestvérünk és érdeklődő a templom melletti térről és az iskola udvaráról hallgatta végig a mikrofonnal közvetített műsort. A rendezés nehéz munkáját Fazakas Ferenc lelkész és Borbély György gondnok vezetésével az egyházközösség keblitanácsa nagy körültekintéssel és buzgósággal végezte. A gyülekezet tagjainak nemes adakozásából a templom megújítva várta az ünnepet; a városi hatóság a templom előtti tér megszüpítésével és állandó jóindulatú támogatásával segített az ünnepség sikeres megrendezésében.

Az ünnepi zsinat ülését Dr. Mikó Imre főgondnok nyitotta meg. Imát

Nagy Béla sinfalvi lelkész, köri esperes mondott. Dr. Erdő János központi főtisztviselő, egyházi tanácsos „Az unitárius egyház megalapítása“ címen tartott előadást. A dombói dalárda énekszámot adott elő. Ezután a kolozsvári köszöntések folytatásaképpen a szószékről üdvözlések hangzottak el.

Elsőnek R. Filep Imre püspöki helynök a magyarországi unitárius egyház nevében beszélt és többek között ezeket mondotta: „Tisztelettel jelentkezem szólásra, hogy szívemnek, lelkemnek s hadd mondjam így, valamennyiünk szívének és lelkének legforróbb szeretetével s az Isten szentlelke által sugallt isteni átfogó szeretetnek meleg ölelésével köszöntsem anyaegyházunknak ünneplő zsinatát. Augusztus 21-én a magyarországi unitárius egyház is ünnepelni fogja megalapítása és fennállása négy-százéves évfordulóját.

A magyarországi unitárius egyházzal már a XVI. században beszélhetünk; itt működött mindenekelőtt Karádi Pál, akit a történelem mint az Alföld unitárius püspökét tart számon. Basilius István a mocsárba menekült s a megszálló török iga alatt levő magyarságot igyekezett felrázni az unitarizmusnak Dávid Ferenc-i tanításaival és új életet lehelni azokon a pusztaságokon, ahol a felégetett otthonoknak üszkei hirdették egy egészen másfajta hitű hatalomnak új világot hozó és új felismerésekre készítő világát. Ennek a fundamentumát vetette meg az a Karádi Pál, Basilius István, Alvinczi György, Egri Lukács és mások által képviselt szellemiség, amely Északmagyarországtól az Alföldön át a Dunántúlnak legtávolabbi részéig elvitte az unitarizmusnak áldott evangéliumát, annak az igazságnak a jegyében, amelyet a kereszténység úttörője, Jézus után legjelentősebb prófétája, apostola, Pál így fejezett ki egyik levelében: „Az Úr pedig a lélek és ahol az Úrnak lelke van, ott van a szabadság“.

A Magyar Tudományos Akadémia kiadásában nemrégiben jelent meg egy hatalmas, díszes kötet, mely a XVI. és XVII. század unitárius irodalmát tartalmazza, és amely arról tanúskodik, hogy a néppel együtt kell élnünk, ama világnak adottságai és feltételei szerint, ahová hivatásunk szerint Istennek szentlelke elvezérel minket.

Hogy aztán az ellenreformációnak minden oldalról ránkzúduló ereje szinte kiirtotta Magyarországról az unitarizmust, s csak mint a bűvópatak a magavájta barlangok mélyén tudott meghúzódni és táplálni szellemiségét, ez a történelem legsötétebb lapjaira tartozó tragikumuma volt népünknek. De az unitarizmusnak éltető erejét semmi sem bizonyította jobban, mint az a tény, hogy olyan fundamentumra épült, mint a Pál apostoltól már idézett szabadság szelleme s a szabadsággal teljesen összefüggő másik nagy, alapvető fontosságú tétel, a toleranciának a gondolata, ami a szeretet evangéliumára építve, időtállóan bizonyult.

Amidőn szívemnek egész szeretetével azt kívánom a magyarországi unitárius egyház nevében a romániai unitárius egyháznak eljövendő korszakára, hogy együttthaladásunk és testvériségünk, közös szellemiségünk töretlen maradjon, s keményen együtt fogjuk a szeretet evangéliuma jegyében egymás kezét, azoknak a közös céloknak a szolgálatában, amelyek arra hívatottak, hogy egy békés, igazságos és emberhez méltó világot segítsünk teremteni, akkor a jelen vallásaként áldom a mi anyaszentegyházunknak szent hitét és kérem egy igaz Istenünket, hogy ennek a hitnek az

ajándékával ajándékozzon meg bennünket, hogy egy hitünknek bizonyosságtevőiként és hirdetőiként, elmenvén a szeretet, béke, igazság, szabadság és türelem ígéivel tanítványokká tudjunk tenni minden népeket. Isten, aki lélek, igazság, szépség, szeretet és szabadság, áldja meg ünneplésünket“.

Dr. Herbert Todt a Német Szövetségi Köztársaság unitárius egyházainak nevében mondott üdvözlő beszédet, amelyből az alábbiakat idézzük: „Néhány szóval szeretném kifejezni örömteljes érzéseimet, hogy itt, Torda városában köszönhetem Önöket. Mert Torda a vallás történetébe kitörölhetetlen betűkkel van beleírva.

El tudjuk-e ma képzelni azoknak az embereknek nimbuszát, akik egykor itt azért harcoltak, amit ma hitszabadságnak nevezünk? El tudjuk-e képzelni, hogy reformátoroknak, mint Szervétnek és másoknak tiszteletéven égették meg, mert nem a trinitás-t, hanem az unitas-t tisztelték? Ide, mint egy szigetre áramlottak össze Európa tudósai Olaszországból, Görögországból, és, engedjék meg, hogy mint német ember mondjam, Németországból. Hiszen Dávid Ferencnek német segítői voltak és teljes büszkeséggel említem meg, hogy Dávid Ferencben a magyar és német vér egybefolyt; apja német volt, anyja pedig magyar.

Azok után, amit tegnap és ma ennek az időszaknak a történetéről olyan részletesen hallottunk, egyetlen dolgot szeretnék kiemelni, és pedig azt, amit ma délelőtt barátaink, Dana McLean Greeley és Kovács Lajos kihangsúlyoztak. A teológusok londoni konferenciáján egyértelműre jutottunk abban, hogy a vallás állandó fejlődés, nem megállás, hanem dinamizmus, és hogy a régi nagyok tiszteleténél nem állhatunk meg, hanem ugyanazzal a bátorsággal, amiről ők tanúbizonyosságot tettek, a jövő felé kell menetelnünk.

A hit és az ismeret unitasáért folyik ma az egyházakban a nemes harc, éppen így a mi nemzetközi szervezetünkben is. A hit és a cselekedetek unitas-a, ez a mi feladatunk, és nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy az unitárius gyülekezetek mindenütt az elsők voltak, amelyek ökümenét teremtettek és a türelem nagyszerű fogalmának hangoztatásával kiformálták minden vallásos ember unitas-át. Mert az igazi vallás mindig elszakíthatatlan az igazi türelmességtől. A XVI. század nagy harcosai legyenek példaadók számunkra, akiket élökké kell tennünk; azt hiszem ez ennek az ünnepségnak is az igazi lényege, mert ez ad nekünk lehetőséget arra, hogy mélyebbé, nagyobbá, bensőségesebbé váljék bennünk az unitas“.

Dr. Miroslav Kanak professzor, a Csehszlovák Egyház képviselője az idő előrehaladottságára való tekintettel röviden beszélt és a következőket mondta: „A vallásszabadság kinyilvánításának négyszázadik évfordulóján Prágából, Husz János és a huszita mozgalom városából, a csehszlovák egyháznak és a Husz János teológiai fakultásnak meleg üdvözlését hozom. Az 1568-iki vallásszabadsági törvény, amelyet a tordai országgyűlés mondott ki, a nagy erdélyi próféta, Dávid Ferenc és a fiatal király, János Zsigmond neveihez kapcsolódik. Az unitáriusok azonban a vallási szabadságnak csak nagyon rövid ideig örvehdettek. A király nem sokkal azután meghalt s Dávid Ferenc püspök is az újabb türelmetlenség és re-

formációellenesség eredményeképpen Déva várának börtönében kiszorították.

Miként a múltban volt, a jelenben is az emberiség egyik legnagyobb javai közül való a vallásszabadság. A mi nemzetünk később, 1609-ben szerzte meg vallásszabadságát. A vallásszabadság az emberi jogok egyik alapköve. Ezért tiszteljük ezt a szabadságot és élünk annak szellemében. Isten áldását kérem egyházukra és vallásos törekvésükre“.

Végül Aron Hădărean, Torda municípium Néptanácsa nevében köszöntötte az ünnepi zsinat Tordán összegyűlt résztvevőit.

A bensőséges ünnepély Dr. Kiss Elek püspök záróbeszédével és gyülekezeti énekléssel ért véget. Egyházunk főpásztora mély meghatottsággal a következőket mondta: „Végtelenül boldognak érzem magam, hogy ebben a nagyszerű pillanatban itt lehetek ezen a szószeiken. Benső lelki érzés fog el arra a gondolatra, hogy valamikor Dávid Ferenc itt, ebben a városban azt a hatalmas jelentőségű beszédet tartotta, amely a vallásszabadságnak lett a híres fénye a világ életében. Én, mint az unitárius egyház püspöke hivatásomnak és kötelességemnek tartottam, hogy Zsinati Főtanácsunk alkalmával magam is eljőjsek ide hozzátok, kedves tordai testvéreimhez és vidéki atyámfiaihoz. Feltűnést keltett az, hogy palástosan léptem be, mellemen kitüntetésekkel és vállamon dísszel. Nem feltűnésből teszem, testvéreim, hanem ezáltal megbecsülésemet akarom kifejezni azok iránt, akik ezzel felékesítettek engem. Ceaușescu államtanácsi elnök és Maurer minisztertanácsi elnök, továbbá Dumitru Dogaru, a Kultuszdepartament elnökének előterjesztésére engem, a 80 évet töltött püspököt a Romániai Csillagrend II. osztálya magas kitüntetésével tüntettek ki. Ők kifejezésre juttatták azt, hogy nem a 80 esztendő a fontos, hanem az a munka, amit az egyháznak az irányításában híveim közreműködésével 22 esztendő alatt folytattam. Azután abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet díszdoktorátust adott nekem, majd az a boldogság töltött el, hogy az Egyesült Államokból Sutherland rektor, a chicagói Meadville teológiai főiskola elnöke személyesen jött el és hozta el számomra a díszdoktorátust és ezzel kapcsolatban ezt a piros és kék ún. hood-ot. Úgy éreztem, testvéreim, hogy az állam vezetősége iránti kötelességem az, hogy ez ünneplés alkalmával hordjam a kitüntetést, és ezzel bizonyítsam azt, hogy én ezt értékesnek tartom, nemcsak magamért, hanem egyházamért és híveim előmeneteléért. Úgy éreztem, hogy kötelességem elhoznom ide ezt a hood-ot, hogy megláthassák kedves testvéreim, hogy a mi Meadville-i teológiai főiskolánk milyen módon értékeli minket.

Olyan boldog érzés az, hogy ma már második napja ünnepelünk Zsinati Főtanácsunk keretén belül, ahová összegyűlt a világ minden részéből az unitáriusoknak színe-java és együttesen imádkozhatjuk Istenünket, hálát adva neki a múltért és a jelenért. Ennek a reményével kérjük Atyánkat, vezessen tovább az ő országa építésében, a béke és az egyetemes unitárius testvériség létesítésében.

Az én megállapításom szerint Jézus volt a föld kerekiségén a legnagyobb unitárius. Nem az első; az unitarizmus átszövi a vallásnak a fejlődését. Nekem az volt kiváltképpen a kötelességem, hogy az összeha-

sonlító vallástudományon keresztül megismerjem az összes többi vallásokat, az volt a kötelességem, hogy az összes vallásokon keresztül ismerjem meg a vallásnak a történetét. És mint ilyen történetismerő öntudatos unitárius hirdetem, hogy a mi unitarizmusunk jelentése az, hogy egy az Isten, a mi Atyánk, akinek mi mind gyermekei vagyunk, és mint gyermekek egymásnak testvérei kell hogy legyünk, s ez az egész emberiség az eljövendő egyetemes testvériségben kell, hogy megélje valamikor a maga magasrendű életét, amikor oda fog fejlődni politikájával és társadalmi felfogásával, hogy ezt a nemes feladatot meg fogja élni. Köszönöm német testvérünknek, Todt dr. atyánkfiának, hogy eljött hozzánk, és beletekintett a mi unitárius életünkbe. Köszönöm Kanak dr. kedves atyánkfiának, hogy az öreg Prágából, a gyönyörű hídaknak s a Hradzsinak világából elhozva a maga jóérzését és jóakarátát, szószerűnkéről tett tanúbizonyságot arról, hogy ők is velünk testvéri közösségben élnek és együtt akarnak velünk haladni további életünkben, végezvén a maguk kötelességeit, munkálkodván az emberiség haladásáért és szolgálván az ember fejlődését. Köszöntlek titeket mindannyian, testvéreim, kik idevalók vagytok vagy ide összegyűltetek, ez alkalommal is kérve Istent, a mi Atyánkat, hogy áldja és szentelje meg ezeket a pillanatokot és adjon nektek és nekünk mindnyájunknak boldog emlékeket az eljövendő haladó időben, amikor tovább élhetünk, munkálkodhatunk az örök Isten dicsőségére, az emberiség haladására, hazánk fejlődésére és egyházunk boldogságára“.

Augusztus 19-én, hétfőn reggel 6 órakor a Zsinati Főtanács tagjai és vendégei Dévára utaztak és az ország különböző részeiből összegyűlt gyülekezeti tagokkal együtt felzarándokoltak a dévai várhoz, hogy egyházunk megalapítójának emléktáblájánál áhítatos lélekkel emlékezzenek. A dévai ünnepségek megszervezését egy Déván lakó híveinkből álló bizottság végezte nagy buzgósággal és lelkesedéssel Barabás József szórványgondnok és Kelemen Imre lupényi lelkész vezetésével. Hálával gondolunk arra, hogy megkeresésünknek eleget téve, a dévai múzeum vezetősége szívügyévé tette a vár területének megtisztítását és a lehetőségek szerinti rendbehozatalát. Az esős idő ellenére mintegy kétezer hívő lélek vett részt a vár romjai között tartott emlékünnepeken, ahol a Zsinati Főtanácsot Bálan, a megyei Néptanács elnökhelyettese meleg szavakkal köszöntötte. A román ortodox egyház képviselőjében az ünnepségen résztvett Teoctist aradi püspök is. Az emlékestentiszteleten Dr. Szász Dénes székelyudvarhelyi lelkész, espereshelyettes mondott imát és Máté 5 : 1—2, 6 versei alapján alkalmi egyházi beszédet, amelyet a gyülekezet mély áhítattal, meghatódottsággal és lelkesedéssel hallgatott végig.

Az istentisztelet után a külföldi hivatalos küldöttségek megkoszorúzták az egyik cellában felállított Dávid Ferenc emléktáblát, ahol a hagyomány szerint egyházunk megalapítója 1579 november 15-én kisenvedett.

A Zsinati Főtanács folytatólagos gyűlését Dr. Mikó Imre főgondnok az alábbi beszéddel zárta be:

„Szent örömrzésre gyúl. Isten, e ház népe,
Emlékünkbe felvonul múlt időknek képe“.

Ezzel az énekekkel kezdtük Zsinati Főtanácsunkat és ezzel is fejezzük be. Kriza János, a költőpüspök, Ferencz József elődjének szavai ezek. Így írt egy évszázaddal ezelőtt, az egyházalapítás 300. évfordulója alkalmából. Sokan vannak még közülünk, akik fogtuk az agg Ferencz József püspök csontos kezét, kinek félszázados püspöksége egyházi életünk kiteljesedését hozta magával. — Ferencz József a Kriza János kezéből vette át az egyház kormányrudját s ez a kéz azelőtt „vadrózsákat“ tépett le, miközben kortársa, a másik botanikus, Brassai Sámuel gondnokunk tíz tudományágat művelt és tíz nyelven sugározta ismereteit. — Kriza János imádkozott jó barátja, Bölöni Farkas sírjánál, aki elsőnek teremtett kapcsolatot a tengerentúli unitáriusokkal s Amerikából visszatérve terjesztett „minden demokráciai elvet“. — A fiatal Farkas Sándor, Körmöczi János rektor-professzor, későbbi püspök kezébe tette le sorsát, amikor a kolozsvári unitárius kollégiumba beiratkozott. Körmöczi pedig úgy írta be nevét a történelembe, mint aki a felvilágosodás természettudományos műveltségét terjesztette s mint meggyőződéses demokrata köztársasági röpiratot is fordított. — Körmöczi püspöksége alatt fejezte be a két Kozma egyházunk latinnyelvű történetét s a tollat Uzoni Fosztó Istvántól és Kénosi Tózsér Jánostól vették át. — Kénosi Tózsért Szentábrahámi Lombárd Mihály püspök nevezte ki a bágyoni szöszékre, aki bölcsességéről és munkabírásaról volt hírneves, s akit megújuló szelleme miatt a sashoz, tekintélye miatt az oroszánhoz hasonlítottak. — Lombárd Mihály abban az évben született, amikor másik jeles püspökünk, Koncz Boldizsár halt meg, ő pedig kemény kézzel teremtett rendet a széthúzó hívek között. Koncz Boldizsár fiatal korában még kezét szoríthatott a későbbi humanista Tordai Jánossal, aki magyarul szólaltatta meg, miként Bogáthi Fazakas Miklós, a bibliai zsoltárok költőjét. Tordai búcsúztatta el sírjánál Csanádi Pál püspököt, ezt a „nagy, hertelen haragú, száraz embert és bölcs, okos medikust“, aki egyaránt ismerte a test és a lélek orvosszereit. — Csanádi püspöknek tanára volt Enyedi György, a legtudósabb unitárius püspök, széphistóriák írója, hűbérelles eszmék terjesztője a XVI. században. — Még egy találkozó s már a század legjelentősebb elbeszélőjének, Heltai Gáspárnak nyomdájában vagyunk, ahonnan magyar nyelvű Biblia mellett fűvéskönyv és fabulák kerültek ki, miközben kortársa, Coresi szerzetes Brassóban román nyelven adta ki a zsoltárokat és a szentek életét. — S az utolsó találkozó a nyomdásztól a varga fiához, a kor legforradalmibb szelleméhez, Dávid Ferenchez vezet, aki a béke és a szabadság korszakának eljövételéért élt, amikor a „szablyákból szántóvasak lesznek“, s itt lelte halálát Déván, a várban, ezen a helyen, ahová most emlékének adózni elzarándokoltunk. Tizenkét találkozás és benne van négy évszázad története. Tizenkét kézfogás és kezünkben érezzük Dávid Ferenc kezének melegét. >

Térben és időben olyan közel a mi Dávid Ferencünkhöz, meghatottan búcsúzunk Déva várától, amely jelkép a mi hitvilágunkban és nemcsak a miénkben. A népballada azt tartja, hogy a 12 kőműves, aki Déva várát felépítette, csak akkor tudta megkötni a leomló köveket, amikor Kelemen mester feleségét a falba beépítették. Így épült, a hagyomány szerint, az

Argeş-i kolostor is, amelybe mint mesélik, Manole mester építette be aszszonyát.

És Déva vára, miként a többi várak is, ennek ellenére összeomlott az idők folyamán. De a vár helyébe, amelyen kő kövön nem maradt, új és ennél tartósabb vár épült azoknak a szívében, akik Dávid Ferenc eszméjét tovább vitték s most itt megjelentek kegyelettel adózni Dávid Ferenc emlékének.

Boldog az a nemzedék, amely megérhette ezt a mai kézfogót, amilyen száz évben csak egyszer adódik. S bizonyára jönni fognak mások is utánunk, körültekinteni erről a hazai tetőről, Hunyadnak gazdag térségein, amelyeket a Maros vize most is olyan csendesesen öntöz, mint amikor Dávid Ferenc innen körültekintett.

A mai találkozón is tanúi lehettünk annak, hogy szocialista hazánk valamennyi egyházának képviselői ökumenikus szellemben s az egymás közötti baráti kapcsolatok, az egyenlőség és a közös tisztelet szellemében, amely egész munkásságukat jellemzi, tevékenyen közreműködnek egész népünknek egy boldog élet megteremtésére irányuló erőfeszítéseiben és hazánk felvirágoztatására törekednek. Ezek a hazafias érzések lelkesítik az unitárius lelkészeket és híveket is, akik a közös haza hű polgáraiként a maguk erőivel is lelkesen hozzájárulnak az egész nép erőfeszítéseéhez, hogy országunk a haladás és a jólét csúcsai felé emelkedhessék.

Zsinati Főtanácsunk végéhez érkezve, ismét csak örömünket fejezhetjük ki, hogy külföldi unitárius és szabadkeresztény testvéreink ilyen nagyszámban vettek részt ünnepélyünkön. Ezt az alkalmat arra is felhasználjuk, hogy biztosítsuk őket tiszteletünkről és szeretetünkről s megerősödjünk hitünkben. Mindnyájan harcolni fogunk a mai társadalom nehéz kérdéseinek megoldásáért, Dávid Ferenc és követői tanításához híven. Ez a tanítás vezessen, amikor folytatjuk harcunkat az ész és a humanizmus győzelméért, a népek közötti megértés érdekében és a béke kiteljesedéseért világszerte“.

Végül Dr. Kiss Elek püspök mély meghatottsággal Isten áldását kérte a Zsinati Főtanács munkájára, annak résztvevőire, egyházunk minden egyes tagjára, országunk minden állampolgárára és szerte e földkerekségen minden jóakarátú emberre.

A háromnapos Zsinati Főtanács eseményeire és gazdag élményeire visszatekintve, elmondhatjuk, hogy a négyszázéves emlékezés egyházunk életében fontos határkő; annak emléke gyülekezeteinkben és híveink lelkében nagyon sokáig élni fog.

A hivatalos külföldi kiküldöttek és vendégek hazaérkezésük után legáltalánosabb érzéseiknek adtak sok sok levélben kifejezést és boldogoknak mondták magukat, hogy a történelmi évforduló ünnepségein résztvehettek; sajtótermékeikben is részletes tudósításokban számoltak be a Zsinat különböző mozzanatairól.

Hisszük, hogy az ötödik évszázadba lépve, egyházunk megerősödött **hittel**, az eddiginél még nagyobb buzgósággal, egyházszertettel és lelkesé-

dóssel fogja nemes hivatását Dávid Ferenc és a hitvalló ősök szellemében munkálni, az unitarizmus ügyének szent szolgálatában, a jézusi egyetemes tartalmú és mindig időszerű életprogram a békesség és szeretet eszményi világának megvalósításáért folytatott magasztos törekvéseiben.

Dr. KOVÁCS LAJOS

ÚJABB ADATOK EGY NÉGYSZÁZÉVES PERRŐL

Dávid Ferenc elítéltetése

A reformáció nemcsak a polgárság első rohama volt a feudalizmus kötöttségei és intézményei ellen, hanem az ókori klasszicizmus lehanyaglása után a racionalizmus első tudatos érvényesülésének időszaka is. A XVI. századi erdélyi reformációnak — melynek hullámai éppen 400 évvel ezelőtt csaptak a legmagasabbra — egyik fő jellegetessége abban állt, hogy megelőzve a felvilágosodást, vallási kérdésekben tudott és mert szabadon, a logika törvényeinek megfelelően gondolkozni és az a mélységes, bizonyos fokig ellentmondásos meggyőződés hatotta át, hogy a ráció és a hit kibékíthető egymással. Racionalizmusának volt azonban egy kétségbevonhatatlan mércéje: a biblia, amely a fékező, a korlátokat szabó erő szerepét töltötte be. Ugyanakkor külföldön tanuló hazai képviselői és az idesereglett idegen reformátorok révén magába sűriti az egész európai — német, svájci, francia, lengyel — reformáció balszárnyát, és Blandrata, Paruta, Stancaró meg Socinus révén az olasz szabad gondolkodók eredményeit.

Az erdélyi reformáció balszárnyának, az antitrinitarizmusnak racionalizmusa azonban nemcsak erénye volt, hanem szinte tragédiája is lett. Valahogy kinőtt saját korából és olyan téren szállt síkra, ahol az igazság fölött nem a tudományos tételek, hanem a közvélemény, az ország politikai vezetői döntöttek. A dogmák évezredes légkörét és erkölcsét magába szívó XVI. század „kis embere“ számára a racionalizmus végkövetkeztetései lényegében irracionális, elfogadhatatlan, lázító eretnekségeknek, istenkáromlásoknak tündek.

A hagyomány és az új tanok közötti ijesztő szakadék nemcsak az újonnan keletkezett felekezetek között, hanem azokon belül is ellentétekre, viszályokra, összeütközésekre vezetett. Ezeknek kirobbanását, felszínre kerülését nagymértékben elősegítette az a politikai helyzet, amelybe Erdély a XVI. század nyolcadik évtizedében került. Ekkor érkezett el ide az ellenreformáció szele és a Báthoriak, ha nyíltan nem is, titokban a visszahatás szolgálatában állottak és támogatták annak elszánt harcosait, a jezsuitákat. A belső ellentmondások, az új erőhatások megingatták Dávid Ferenc helyzetét és előkészítették azt a pert, amely nemcsak tanításait ítélte el, hanem életétől is megfosztotta.